

Kitabın Orjinal Adı:

Ethnic Groups in the Republic of Turkey

Yayın Yeri ve Tarihi:

WIESBADEN 1989 Dr. LUDWIG REICHERT VERLAG

Not: Bu kitaptan toplam 1500 adet basılmıştır.

P. ALFORD ANDREWS

**TÜRKİYE'DE
ETNİK GRUPLAR**

Türkçesi:

Mustafa Küpüşoğlu

ANT YAYINLARI

t ü m z a m a n l a r y a y ı n c ı l ı k

Alevi ve Kürt olduğu bilinen bir çok köy tablolarında Sünni ve Türk olarak gösterilmiştir.

Dördüncü bölümde ise; Türkiye'nin etnik yapısı üstüne araştırmalar yapmış bilimadamlarından seçilmiş makaleler yer alıyor.

Bu nedenlerle, köy birimlerine kadar inen tabloları ve haritaları kapsayan bölümü Türkçe baskıya almamayı tercih ettik.

Ayrıca son bölümde yer alan makalalardan da bir seçim yaptık. Önemli gördüğümüz makalelere Türkçe baskı içerisinde yer verdik.

Türkçe baskıda kitap üç bölümden oluşuyor: İlk bölüm, kitabın Giriş bölümünün aynısıdır. 'Etnik Gruplar' başlığı altında yayımlanan İkinci Bölümde 47 etnik grup inceleniyor. Üçüncü Bölümde ise, Türkiye'deki etnik ve dinsel gruplarla ilgili seçilmiş makaleler yer alıyor.

Kitap, kendi alanında ülkemiz ile ilgili yapılmış derli toplu ilk çalışma sayılır. Çalışmanın birçok araştırmacıya ışık tutacağına inanıyoruz.*

Kitabın yazarı P. Alford ANDREWS'e ve asistanı Rüdiger BENNINGHAUS'a, Türkiye ile ilgili yaptıkları bu çalışmaya çabaları için, teşekkürlerimizi ifade etme gereğini duyuyoruz.

EDİTÖR

* Kaynak Yayınları arasında Hale Soysü imzalı "Kavimler Kapısı" adlı kitabın bu kitaptan hareketle ortaya çıkmış bir çalışma olduğunu belirtmek gerekir.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	9
ETNİK GRUPLAR.....	67
1. Türkler: Sünni.....	69
2. Türkler: Alevi.....	72
3. Türkler: Sünni-Yörük.....	75
4. Türkler: Alevi- Yörük.....	80
5. Türkmenler: Sünni.....	81
6. a)Türkmenler: Alevi.....	86
6. g)Tahtacılar: Alevi.....	90
6. h)Abdallar: Alevi.....	95
7. Azeri Türleri: Şii.....	96
8. Azeri Türleri: Karapapak.....	99
9. Uygurlar.....	103
10. Kırgızlar.....	105
11. Kazaklar.....	109
12. Özbekler.....	112
13. Özbek Tatarları.....	114
14. Kırım Tatarları.....	116
15. Nogay Tatarları.....	119
16. a)Balkarlar ve Karaçaylar.....	121
16. b)Kumuklar.....	123
17. Bulgaristan'dan Gelen Müslüman Göçmenler.....	126
18. Balkan Ülkelerinden Gelen Müslüman Göçmenler.....	133
19. Dağstanlı Müslüman Göçmenler.....	144
20. Sudanlılar.....	148
21. Estonlar.....	150
22. Kürtler: Sünni.....	152
23. Kürtler: Alevi.....	161

24. Kürtler: Yezidi.....	163
25. Zazalar: Sünni.....	167
26. Zazalar: Alevi.....	171
27. Ossetler.....	175
28. Ermeniler.....	177
29. Hemşinliler.....	181
30. Arnavutlar.....	184
31. Kuban Kazakları.....	186
32. Ruslar: Molokanlar.....	188
33. Polonezler.....	191
34. Çingeneler.....	192
35. Rumlar: Hıristiyan.....	200
36. Rumca Konuşan Müslümanlar.....	203
37. Almanlar.....	207
38. Araplar: Sünni.....	209
39. Araplar: Nusayri (Alawi).....	214
40. Arap: Hıristiyan.....	219
41. Yahudiler.....	222
42. Süryaniler: Suriyeli Ortodoks Hıristiyanlar.....	228
43. Keldaniler: Doğu Suriye Hıristiyanları.....	232
44. Çerkesler.....	236
46. Çeçen ve İnguşlar.....	243
46. Gürcüler.....	246
47. Lazlar.....	250
SEÇİLMİŞ MAKALELER.....	255
TÜRKİYE'DE YAHUDİLER.....	257
MARJİNAL GRUPLAR VE GEZGİNLER.....	265
TÜRKİYE'DE HİRİSTİYAN GRUPLAR.....	283
LAZLAR.....	311

GİRİŞ

1. Amaç

Bu harita ve elkitabları dizisinin amacı, ilgili ülkelerdeki etnik gruplaşmalar hakkındaki son bilgileri ortaya koymaktır. Türkiye üzerine olan bu cilt ve içindeki iki harita, tüm Orta Doğu¹ üzerine yapılan genel bir araştırmanın parçası olup, siyasi bir amaç taşımamaktadır. Niyetimiz daha çok, ülkenin etnolojisi ve buna ilişkin konular üzerinde çalışmaya uygun veriler sağlamak ve gelecekte bu çeşit çalışmalar yapılmasına duyulan gereksinimi ortaya koymaktır. Söz konusu veriler ancak alındıkları kaynaklar kadar güvenilir ve etniklik üzerine olan bilginin açık olabileceği kadar açıktır.

Bu nedenle, bu bağlamda etnikliğin ne anlama geldiği ve ulaşılabilen olguların araştırmanın dayandığı kriterlere ne derece denk düştüğü soruları en başta sorulmalıdır. İlk sorunun içerdiği belirsizliklerin ayrıntılı bir tartışması bu dizinin diğer ciltlerinde bulunabilir.² Ele alınan konu hiçbir şekilde basit bir konu değildir ve son on beş yıl içinde bu konuya tahsis edilmiş pek çok eser yayımlanmıştır. Bu dizinin geneli için saptanmış olan iki tanımlama bu kitaptaki amaçlarımıza da uygundur.

baskılarına yol açmıştır. Bu baskılar 1892 yılında Ömer Paşa idaresine dek sürmüştür. Sünni memurlar tarafından kabul edilmekte çektikleri sıkıntı, anayasal garantilere rağmen Yezidilerin konumunu hâlâ tehlikeye sokmaktadır. Süren baskılar karşısında Kürtlerin orjinal, Zaraustran dinini temsil ettiklerini öne sürerek, açıkça Kürtlerle bir yakınlaşma yolu açmak istemişlerdir.

Bibliyografya:

- BITTNER, M. 1913 (Kutsal kitaplar, Kürtçe metinler)
FUEST, J.S. 1987 (varlığını sürdürmenin incelenmesi)
JOSEPH, I. 1909 (Kutsal kitaplar, Arapça metinler)
JOSEPH, I. 1919 (genel)
LESCOT, R. 1938 (genel, daha çok Irak, haritalar)
MENZEL, T. 1934 (İslam Ansiklopedisi, 1. Baskı (genel)
RITTER, H. 1967 (Midyat köy listesi)
SCHNEIDER, R. ed. 1984 (genel köylerin listeleri)
SEVGİN, N. 1950 (genel)
SVANBERG, I. 1985: 42-3 (özet)
TAN, İ. 1974 mez. tez. (Midyat, köy)

25. Zazalar: Sünni

Genel adları:

Zaza.

Kendi adlandırmaları:

- Zaza; Kürtçe Zaza, Zaz, Dümbüli, Dümülü, Dimili.
- Dimili (Erzincan, Kığı veya Muthi bölgeleri hariç).
- Kırd.

Sayıları:

G.N.S. 1965

150.644 Zaza

K.E.E.N. 1960-70

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

MESLEKİ REHBER

Genel nüfus sayımı rakamları Zazaların sayısını oldukça düşük göstermektedir. Örneğin Tunceli'de daha fazla oldukları halde sayıları 7 (*sicil!*) olarak gösterilmiştir. Kayıtlara geçirilirken Zazaların Kürtlere dahil edilmesi karışıklığa yol açmaktadır.

Dağılım:

İki temel gruba, birçok küçük gruba ayrılırlar. Temel Sünni gruplar şunlardır:

1) Genç'ten Palu'ya kadar Murad Suyu'nun güneyindeki dağlarda ve Lice, Kulp v eSilvan'da ayrıca Bingöl'ün kuzeyinden Solhan'a kadar doğuya doğru (K. E. E.N 350'ye yakın köy).

2. Alçak bölgelerde yaşayan yarı-göçebe Dimililer, Urfa Karacadağ ve Mardin Derik arasındaki tepelerde yaşayanlar, görüldüğü kadarıyla kuzeye doğru Diyarbakır'daki Çermik ve Çüngüş'e batıya doğru Adıyaman'a yayılmaktadır (K.E.E.N'e göre 72'ye yakın köy).

Bunlara ek olarak, daha küçük gruplar da vardır.

3. Mutki (Bitlis), görüntüğe göre Baykan'a (Siirt) genişlemektedir. (K.E.E.N 11 köy)

4. Varto (Muş) (K.E.E.N 37 köy).

konuşanların sayısı (yaklaşık)
140.00 Sünni bölgelerdeki
Zazalar
112.701 İkinci dili Zazaca
olanlar
1960-70 619 toplam
köy sayısı
465 Sünni bölgelerdeki
köy sayısı
1977: 3.000.000 Zazaca
konuşanlar
1972 300.000 kişi toplam

Diğerlerinin kayıtlı olduğu yerler:

5. Pütürge (Malatya).

6. Diyarbakır'da, Ergani'den Hani'ye kadar olan bölgede (K.E.E.N).

7. 1965 genel nüfus sayımı Kars'ta Zazaca konuşan 992 kişi olduğunu gösterir, fakat bunlar köy enstitüsü envanterinde gözükmemektedir. Bunlar yerel olarak Zaza Türkmen adıyla bilinmektedir ve Selim ile Ardahan'da yaşadıkları söylenmektedir.

8. Niğde, Aksaray'da 16 köyün daha olduğu bildirilmiştir.

Dil:

Zazaca'nın değişik diyalektleri (*Zazaca, Zazaki veya Dimilu*) Gorani'ye bağlı bir İran dili, fakat 1909 yılında (O. MANN tarafından Kürtçe'den ayrılmıştır. Bu ciltte MacKENZIE'ye bakınız. Zazalar ve Kürtler birbirlerinin dilini anlayamazlar.

Din:

Sünni İslam: Şafii ve Hanefi.

Grup Kimliği:

Ağırlıklı olarak dile dayanır. Din'de önemli bir unsurudur. Şafii mezhebine bağlı olmaları ile Hanefi mezhebine bağlı Türk Sünni çoğunluktan (Kürtler gibi) ayrılırlar. Kürt ve Zaza Alevileri taban tabana zıtlardır. (23, 26) Zazaların dininin, genellikle aynı bölgede yaşayan Kürtlerin diniyle aynı olması dikkat çekici bir özelliktir. Varto bu noktada bir istisna teşkil eder. Kürtçe ile arasındaki farklılık iki grup 26 arasında etkili bir iletişimi engelleyecek kadar büyüktür. Ancak

eğitimli insanlar bu engeli aşabilmektedir. Buna rağmen, birçok Zaza kendisini Kürt kabul eder (bkz. yukarıda 22, 23) ve uzun zamandır da bu doğrultuda hareket etmiştir. Aşiret örgütlenmesi hâlâ etkilidir, ve DERSİMİ (1952: 57) tarafından Bingöl'deki çoğu Zaza'yı içine alan Kiğı aşireti için kayıtlar verilmiştir. Fakat daha güneydeki Zazalar için detaylı bilgi verilmemektedir. Kayıtlarda sıralananlardan (Porikan, Maskan, Maksudan, Lertigan, Kureysan, Babamansuran, Cekan, Carekan, Gutan), bazıları (Maskan, Kureysan Babamasuran, ve Carekan) Alevi olarak bilinirler. Bir yandan Kürt Milliyetçilerin Zazaların kendilerinden olduğunu iddia ederek sayılarını şişirme çabaları öte yanda Zazaları ve Kürtleri aynı "problemin" bir parçası sayan yarı-resmi propaganda bazı etik karışıklıklara yol açmaktadır. (BAŞBUĞ 1984 a ve b; GÜLENSOY 1983 ve 1984b). Sünni Zazalar kendilerini geçmişte Alevi Zazalardan ayrı bir grup olarak görürlerdi. Bunun en iyi göstergesi 1916 yılındaki Dersim Ayaklanmasını bastırmak üzere verilen hükümet emrine uyup Alevi Zazalara saldırıda bulunmalarıdır. Bu aynı zamanda Alevi ve Sünni Zazalar arasında birlik duygusundan söz edilemeyeceğini kanıtlamaktadır. Sünni Kürtler, Sünni Zazalarla aralarında bir dizi kültürel ve fiziksel farklılığın bulunduğu bilincindedirler. Fakat bu tür farklılıklar yine de Alevislerle aralarındakinden daha baskındır. Kürtlükleri için MacKENZIE ve VAN BRUINSEN'e bakınız.

Bibliyografya:

DERSİMLİ, M.N. 1952 (Tunceli ve çevresi, dağılım)
MANN, O. 1932 (Dil, harita, genel adlar, alanlar)
SEVGEN, N. 1950 (genel, bütün gruplar)

26. Zazalar: Alevi

Genel adları:

Alevi Zaza(lar).

Kendi adlandırmaları:

- Alevi.
- Dimilî (Erziçan, Kiğı veya Motki bölgesi hariç).
- Zaza.
- Çarek (Tunceli, Erzincan, Sivas).

Sayıları:

G.N.S. 1965

150.644 Zazaca konuşanların sayısı (Alevi ve Şafiiler birlikte bkz. 25)

Alevi olduğu bilinen bölgelerde, yaklaşık 2506 kişinin Zazaca konuştuğu kaydedilmiştir.

Bu sayılara Tunceli'deki (Dersim) Alevi Zazalardan yalnızca 7 kişi dahil edildiğinden gerçek nüfusu yansıtmamaktadır. Büyük bir olasılıkla diğer Alevi Zazalar kayıtlara Kürt olarak geçmiştir.

K.E.E.N 1965 toplam 619 köy, Alevi ve Şafii Zaza. Bunlardan 160 tanesi bilinen Alevi bölgelerindedir, fakat Erzincan, Sivas ve Malatya'da yaşayanların sayıları bilinmemektedir.

Tunceli'nin 414 köyünden 147'si Zaza 214'ü ise Kürt olarak kaydedilmiştir. Birazcık yuvarlamayla köylerin %35,5'inin Zaza köyleri olduğu düşünülürse, 1965

yılında 154.175 olan Tunceli nüfusunun 55000'i Zazaca konuşan Alevi olmalıydı.

K.E.E 1964 Tunceli'de 414 köyün 373'ünün Alevi, 1'inin Şafii ve 58'inin Hanefi olduğunu doğrulamaktadır. Alevi köylerin bir bölümü Kürttür. (Bakınız 23).

MESLEKİ REHBER 1972'de, Tunceli'de Zazaca konuşanların sayısı 100.000, Erzincan'da ise 40.000 olarak verilmiştir.

Dağılım:

İki ana ve üç ek gruba ayrılırlar:

1) Tunceli'nin, Hozat (35 köy), Nazmiye (13 köy) Ovacık (53 köy) ve Pülümür (46 köy) ilçelerinde bulunan 200 köyün 147'si (% 73,5). Bu bölge kuzeyde Munzur Dağlarından güneyde Murad Suyuna kadar uzanır. (K.E.E.N; SEVGİN 1950: 411) Yaz aylarında yaylaya çıkanlar olmaktadır.

2) Fırat'ın sağ yakası boyunca Bingöl Dağlarından Malatya ovasına kadar.

3) Bu grup genişletildiğinde Sivas'ın Zara, İmranlı, Kangal ve Divriği ilçelerinde (Bulucan, Beypınarı, Kavak, İmranlı, Merkez ve Karacaören bucakları) bulunan Koçgiri aşiretlerindeki Zazalık unsurunu da kapsar. Aynı durum Carekan ve Giniyan aşiretleri için de geçerlidir. (DERSİMİ 1952: 61-3; SEVGİN 1950: 41)

4) Bölge Erzincan'a ve Erzurum'a doğru biraz daha genişletildiğinde Erzincan'ın Merkez (Merkez ve Tanyeri bucakları) ve Çayırılı (Merkez ve Başköy bucakları) ilçelerinin kuzeydoğusunda bulunan Kureşan aşiretini de içine alır. (DERSİMİ 1952: 67-8)

5) Hınıs'ta (Erzurum) bir grup.

Dil:

Sünni Zazalarla aynı dili konuşurlar,* fakat bazı gruplarda (hepsi değil) dinsel törenler için Türkçe kullanılır. Bugün nüfusun göç etmesi ve genç neslin Türkçe eğitim görmesi nedeniyle kaybolma tehlikesi altındadır.

Din:

Müslüman Alevi (Krs. 2, 6 ve 23).

Grup Kimliği:

Dilin, Aleviliğe özgü endogaminin, kapalı ve esoterik bir yapı teşkil eden mezhebin bileşimine dayanır. 1970'lerde hâlâ aşiret ayrımlarına rastlanmaktadır. (Krs. DERSİMİ 1952: 43-69; ÖZTÜRK 1972: 43, özellikle 46) Bu ayrımlar gruba ve grup liderine güçlü bir bağlılık yaratır. Aşiret arazisi, büyük ölçüde, birçok köyü kontrolünde tutan soydan reise aittir. *Pir, mürşit ve rehberden (dede, baba)* oluşan üç ayrı seviyedeki mezhep liderine de sıkı bir bağlılık vardır. Önceleri bunlar belli bir güzergah üzerindeki kasaba ve köyleri düzenli aralıklarla ziyaret eder onları ibadete çağırır ve karşılığında para veya mal bağışı toplarlardı. Bağış toplamak liderlere özgü yerleşik bir hak haline gelmişti ve yandaşlarının saygı ve ruhsal bağlılıklarının bir ifadesi olarak kabul edilmişti.** Dede'nin dini otoritesi Peygamber ailesinden (*Ehl-i Beyt*), bir başka deyişle 12

* Alevi Zazalarla, Sünni Zazalar tarafından konuşulan Zazaca'da şive farkı gözlenmektedir. (ed.)

** Burada kasdedilen para, Alevi talibin gönüllü olarak dedesine verdiği ve adına "hakullah" denilen lokmadır. Yoksa Alevilerde para karşılığı ibadet yoktur. (Ed.)

imamın soyundan gelmekte resmîleşiyordu. Sonuç olarak, aşiretler bu soylardan gelen, fakat ikincil bir pozisyona düşmek istemeyen *seyyidlere* bölünmektedir. Alevi Kürtlerde olduğu gibi Peygamber ailesinin soyundan gelenler, ortak aşiret atası ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Aynı seviyelerdeki iki aşiret arasındaki bağ yaşam için zorunlu kabul edilen inancın, Alevilere özgü bir kanıtı olan *ikrar bend'e* bağlıdır. *Seyyid* aşiretler, her iki grubun da ihtiyaç duyduğu *dedelerin* çoğunu karşılayacak denli oturmuş bir kültüre sahip ailelerdir. *Dedeler*; aşirette kendilerine bağlı bir grup başka bir bölgeye gitse de onlardan sorumlu olmaya devam eder. Grup birliği üyeler arasında kurulan ve özgür seçime dayalı *müsaheplik* bağı ile güçlendirilir.

Bir dış etken olarak, Tunçeli'ye ulaşımın güç olması aşiretleri korumuş ve yalıtmış, böylece grup kimliklerini güçlendirmiştir. Geleneksel örgütlenmeler genç nesil arasında çözülmeye uğrasa da, Tunçeli hâlâ dış bölgelerdeki gruplar için merkez olmaya devam etmektedir.

Dil, *Alevilerin* kimlik tanımlamasında ikincil bir role sahiptir. Sivas, Zara'da Alevi Kürtler arasında yaşayan bir grup Zaza, yaşlıların hâlâ Zazaca konuşmasına rağmen kendilerini Kürt olarak görmektedir. Diğer bölgelerde yaşayan Alevilerle (örn. Malatya, Maraş) aralarında sıkı ve candan ilişkiler sürdürülmektedir, dedeler karşılıklı ziyaretler yapmaktadır. Aşiretler içinde endogaminin yaygınlığına karşın, gruplar arası evliliklere de rastlanır. Alevi ve Sünniler arasındaki alışlagelmiş kutuplaşma, Şafii Zazalarla Alevi Zazalar arasına da sıçramıştır.

Bibliyografya:

- BUMKE, P. 1979 (Tunceli Alevileri)
DERSİMİ, M.N. (Tunceli aşiretleri, harita)
MANN, O. 1932 (Genel adlar, alanlar, dil)
MOLYNEUX-SEEL, L. 1914 (Tunceli)
ÖZTÜRK, S. 1972 mez. tez. (Tunceli Alevileri)
SEVGEN, 1950 (genel olarak bütün gruplar)

27. Ossetler

Genel adları:

Ossetler, Asetler, Kuşha(lar).

Kendi adlandırmaları:

Iron (tekil), Iratta (çoğul) Ir (ortak); Digur, Digoron/
Dıguran, Dıgor (ortak) ve Tuallag, Tuallagta (çoğul).

Sayıları:

G.N.S. dillere göre ayırım yapılmamıştır.

AYDEMİR 1973-5 8943 kişi 39 ilçenin incelenen köylerinde
THORDARSON 1971 4000-5000 tahmini

Dağılım:

AYDEMİR'in tamamlanmamış köy araştırmasına (1973-5) göre en büyük grup Kars'ta (4330) yaşamaktadır. Onu Yozgat (1626), Muş (1440), Bitlis (487), Tokat (438), Sivas (2721), Kayseri (200), Erzurum (150) ve birkaç kişiyle Niğde izler. Bu sayılarda köyler temel alınmış bile olsa, ilçe merkezinin nüfusu da köy nüfusuna oranlamak suretiyle tahmin edilebilir. Siirt de Ossetlerin yaşadığı illerden biridir. THORDARSON, Ossetlerin Kars, Yozgat, Muş, Sivas ve Erzurum'da yaşadıklarını